№ 57 Ապրիլ 4 (16) **1880** Ապրիլ 4 (16) № 57

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

—

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

—

Օտարաքաղաքացիք գրվում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)

—

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով

—

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մի նկատողութիւն ռուս մամուլին:—Ներքին տեսութիւն: Նամակ Արմեանսկից: Նամակ խմբագրին: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: Անգլիա: Նամակ Թիւրքիայից:—Խառն լուրեր:—«Մշակի» հեռագիրներ:—Յայտարարութիւններ:—Բանասիրական: Խենթը:

ՄԻ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՌՈՒՍ ՄԱՄՈՒԼԻՆ

—

Թէպէտ շատերը Ռուսաստանի արտաքին չարակամներից համոզմունք են յայտնում թէ մեր տէրութեան մէջ չը կայ տպագրական խօսքի ոյժ և հասարակական կարծիք եւրօպական մտքով, բայց թշնամական զգացմունքով կուրացածները, եթէ կարողանային հէնց մի ժամ իրանց ազատ պահել մոլեռանդ նախապաշարմունքից, այն ժամանակ գուցէ շատ հեշտութեամբ կը հրաժարվէին իրանց ընդունած կարծիքից: Այն ժամանակ գուցէ հեշտութեամբ կը ճանաչէին թէ մի այնպիսի երկրում, որը բնակված է ազգերի և ցեղերի ամենախառնիճաղանճ պէսպէսութիւններով, շատ առաւել ոյժ և յաղթութիւն է մի լրագրի համար վայելել այնչափ համակրութիւն և համարում ընդհանրութեան կողմից, ինչպէս վայելում է իւրաքանչիւրը ռուսաց առաջնակարգ պարբերական օրգաններից, քան թէ մի մեծ սխրագործութիւն է ազդեցութիւն ստանալ այնպիսի երկրում, որը բաղկացած է միացեղ և միալեզու ազգերից, ինչպէս շատերը եւրօպական պետութիւններից: Սակայն չը նայելով ազգագրական պայմանների մի այսչափ մեծ տարբերութեան, դարձեալ իւրաքանչիւրը յայտնի օրգաններից մեր լայնածաւալ տէրութեան մէջ ունի անշուշտ զօրեղ ազդեցութիւն մտքերի վրա և իր պատուաւոր մասը ընդհանուր հարցերի ձևակերպութեան և որոշման մէջ:

Ինչպէս փայլուն ապացոյց մեր խօսքերի, կարող ենք ցոյց տալ «Голосъ» լրագրի վրա, որը միատեսակ հեղինակաւոր է և յարգված պետութեան բոլոր ազգերի մէջ. և Ֆինլեանդիայում, և Լեհաստանում, և Կովկասում և Ոսբալթեց դէն: Այդչափ մի հսկայական յաջողութեամբ «Голосъ» ի հարկէ նոյնչափ պարտական է իր առատ և մնդարար բովանդակութեան, որչափ և նորա ընտրած խոհեմ ընթացքին և խելացի քաղաքականութեան: Ռուսաստանի շահերը հաշտեցնելով զանազան հպատակ ազգերի անհատական կարիքների հետ, հայրենասիրական գաղափարը միացնելով փոքր ազգութիւնների ուղղութեան և հակումների հետ, «Голосъ-ը» կարողացել է ոչ միայն մեր տէրութեան մէջ ապրող բոլոր ազգերի լիակատար համակրութիւնը գրաւել, այլ կարողացել է տարածել իր ազդեցութիւնը նաև Ռուսաստանի սահմանից դուրս, սիրով հնչեցնել տալով իր անունը երեք միլլիօն տաճկահայոց մեծամասնութեան լեզվում:

Այսպիսի յայտնի և ականաւոր հասարակական ուղեցոյցների հետ միասին կան Ռուսաստանում ի հարկէ և այնպիսիները, որոնց ուղղութիւնը նոյնչափ նեղ է և միակողմանի, որչափ նոցա ազդեցութիւնը նուազ և անունը քիչ ընդհանրացած: Այս տեսակների թւում, ըստ մեծի մասին, երեւում են պատկերազարդ պարբերական թերթերը, որոնք ցաւակցաբար պիտի ասած, չեն կարողացել հանել մինչև հիմայ ոչ բաւարար տեխնիկական կատարելագործման և ոչ էլ ուրիշ պատշաճաւոր լրագրական արժանաւորութիւնների:

Զունենալով բնաւ դիտաւորութիւն մի երկու տողերում ներկայացնել նոցա մանրախոյզ քննութիւնը, մենք մասնացուց կը լինենք միայն մի աչքի ընկնող իրողութեան վրա, որը նոյնչափ աննշան է զարգացած կարդացողի և փոքրաթիւ շրջանի աչքում, որչափ և նշանաւոր է ընդհանրութեան և չափաւորապէս զար-

---

ԽԵՆԹԸ

ԱՐԿԱԾՆԵՐ ՎԵՐՋԻՆ ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

—

ԻԴ.

Թուրքաց կառավարութեան կողմից պատերազմական պատրաստութիւնների նշանները արդէն նկատելի կերպով երեւում էին: Եւ այդ կարելի էր տեսնել առաւելապէս Բագրևանդի գաւառում, որ շատ հեռու չէր ռուսաց սահմանից: Գիւղացիներից խստութեամբ հաւաքում էին ոչ միայն ներկայ տարվայ հարկերը, այլ և պահանջում էին հին ապառիկները և մի քանի ապագայ տարիների հարկերը միասին: Ժողովրդի հառաչանքներին և դժգոհութեանը չափ չը կար: Ով որ փողով վճարել չէր կարողանում, բռնութեամբ վաճառել էին տալի նրա տան կայքը, անասունները, և մինչև անգամ չէին խնայում եզներին ու գոմէշներին, որոնք անհրաժեշտ էին գիւղացու երկրագործութեանը, որոնք ծառայում էին նրա վարը վարելու և ծանրութիւնները տեղափոխելու համար: Այդ բաւական չէր, գիւղացիների վրա պարտք էին դընում պատրաստել այսքան հազար հոխայ բաքսիմատ, և կամ խլում էին ամբարից իրանց ուտեստի համար պատրաստած բոլոր պաշարեղէնները, որպէս էին՝ ձաւար, կորկոտ, ռիշթայ *), իւղ, պանիր, բրինձ և այլն: Գիւղացիների բոլոր արտասուքի, լացի և աղաղակների պատասխանը լինում էր այն, թէ «տէրութիւնը պատերազմ ունի»....

Յիշեալ անկարգութիւնները բաց արին Թօմաս էֆէնդու առջև գործունէութեան մի նոր և ընդարձակ ասպարէզ: Որպէս արքունի մուլթէզիմ, նա յանձն էր առել հաւաքել հարկերը և հայթայթել զօրքերի համար պատրաստվելիք պաշարի մի մասը: Թօմաս էֆէնդու առջևը դրած էր մի լայնատարած հունձք, ուր նրա սուր մանգաղը եռանդով գործում էր... Այժմ փոխանակ երկու զափթիաների, նա ստացել էր իշխանութիւնից բույրուլթու (ОТКРИТЫЙ ЛИСТЪ) պահելու իր մօտ որքան պէտք լինի զափթիաներ:

Եւ այդ բոլոր զրկողութիւնները հասնում էին հայերին միայն, որովհետև մահմեդականները պատրաստվում էին մասնակցել պատերազմին և նրանցից ուրիշ ոչինչ չէր պահանջվում:

Բացի նրանից, որ հայ գիւղացիները կողոպտվում էին և իրանց 10—20 տարիների ընթացքում ձեռք բերած կայքերից միանգամայն զրկվում էին,—բացի այդ դառն չքաւորութիւնից, նրանց տիրել էր մի ընդհանուր սարսափ, նրանց սպառնում էր մի ընդհանուր և աւելի սոսկալի անբախտութիւն: Մահմեդական տարրի մէջ նկատվում էր մի գազանային կատաղութիւն դէպի քրիստոնեաները, դէպի բոլոր «գեաւուրները»: Ամենի բերնից լսելի էր լինում այն դժոխային բառը՝ «ջհաթ»: Մոլլաները, մուֆթիները, դադիները և շէյխերը բորբոքում էին խառնիճաղանճ ամբոխի մոլեռանդութիւնը, գրգռում էին նրան, քարոզելով, թէ պատերազմը կրօնական է, թէ Ստամբօլում շուտով պիտի բարձրացնեն «սանջակ շէրիֆը», և շուտով կը հրատարակվի սրբազան պատերազմը, և ամբողջ իսլամը պէտք է սուր բարձրացնէ քրիստոնեաների դէմ....

Այդ բոլորը մեծ հոգսեր պատճառեցին պ. Սալմանին, որին լաւ յայտնի էր այդ կատաղի շարժումների նշանակութիւնը և նրանց սարսափելի հետևանքը տեղային հայերի վերաբերութեամբ:

—Շուտով կը կրկնվեն այստեղ Բօլղարիայի կոտորածները, ասաց նա մի առաւօտ Վարդանին,—պէտք է շտապենք նախապատրաստել ժողովուրդը անձնապաշտպանութեան համար:

—Ես էլ մի այսպիսի բարբարոսութեան հոտը զգում եմ... պատասխանեց Վարդանը:

Այսպէս խօսելով, նրանք դուրս եկան ծերունի Խաչօի տնից և դիմում էին դէպի տէր Մարուքի տունը, որի հետ միտք ունէին վերջացնել դպրոցների վերաբերութեամբ մի քանի օր առաջ կարգադրված խորհուրդը, այսինքն, որպէս Վարդանը ասաց, ուզում էին տէրտէրի «բերանին մի փոքր իւղ քսել», որ նա լռէ, և նրա փեսայ տիրացու Սիմոնին վարձել այժմ որպէս հսկող բանուորների վրա, իսկ ապագայի համար խոստանալ մի պաշտօն նոր բացուելիք դպրոցների մէջ:

Նրանց ականջին դարկեց մի ձայն. գիւղի միջով անց էր կենում մի անծանօթ չարչի, և իր վաճառքների անունները մի առ մի կարդալով, գընողներ էր հրաւիրում:

—Սիրուն աղջիկներ, կարմիր հարսներ, ինձ բերեցէք ձեր փարաներ, ես կը տամ ձեզ լաւ ասեղներ, գոյն-գոյն թելեր, ոսկի մատնոցներ....

Չարչին մի վիթխարի մարդ էր, ոտքից ցգլուխ հագնված ցնցոտիների մէջ: Նրա վաճառքների ահագին արկղը, որ կրած ունէր թիկունքի վրա, համեմատելով նրա մարմնի մեծութեանը, նոյն տպաւորութիւնն էր գործում, որպէս մի փոքրիկ մոզ քարշ ընկած լինէր ուղտի կողքից: Չարչին ձախ ոտքից սաստիկ կաղում էր, և ամեն անգամ, երբ օրօրվում էր նա դէպի ձախ կողմը, կարելի էր մտածել, որ իսկոյն ցած կը գլորվի այդ Գօլիաթը, բայց ձեռքի ահագին գաւազանը նեցուկ տալով, պահպանում էր իր իրանի հաւասարակշռութիւնը:

Պ. Սալմանը, լսելով նրա ձայնը, կարծես, մի էլեքտրական ցնցում զգաց իր սրտի մէջ, կարծես, աշխարհի բոլոր բերկրութիւնները միանգամից լցրին նրա հոգին: Ի՞նչ կապ կար պ. Սալմանի և այդ թափառականի մէջ: Չարչին դեռ շարունակում էր եղանակել իր վաճառքների անունները և ծանր, անհաւասար քայլերով անցնում էր գիւղի նեղ փողոցների միջով: Պ. Սալմանը անցաւ նրա մօտից և երկու օտարականների հայացքները հանդիպեցին միմեանց: Նրանց մէջ ամենևին խօսակցութիւն չեղաւ, բայց հաղորդեցին միմեանց շատ բան....Վարդանը ոչինչ չը նկատեց:

—Լաւ ժամանակ է գտել դա էլ իր թելն ու ասեղը ծախելու. խեղճ գիւղացիների մօտ մի փարայ էլ չի մնացել, ինչով պիտի առնեն, ասաց Վարդանը ծիծաղելով, երբ փոքր ինչ հեռացել էին չարչու մօտից:

—Նրա արկղը, սիրելիս, ձեռնածուների արկղիկի նման երկու յատակ ունի, պատասխանեց պ. Սալմանը,—ստորին յատակի մէջ գտնվում են այնպիսի մթերքներ, որոնց սպառելու այժմ ամենայարմար ժամանակն է....

Վարդանը մի առանձին ուշադրութիւն չը դարձրեց այդ խորհրդաւոր խօսքերի վրա. նրա միտքը նոյն րոպէում զբաղված էր մի բոլորովին այլ առարկայով: Նա մտածում էր Լալայի վրա: Իրեն յանկարծակի փոփոխութիւնը, շրջապատող խըռովութիւնները սաստիկ անհանգստացնում էին նրան, և չը գիտէր, թէ ինչպէս պէտք էր տնօրինել իր Լալայի վիճակը, որտեղ թաքցնել նրան, ինչ անել նրա հետ, երբ ինքը այսօր կամ էգուց ստիպված կը լինէր ընդունել մի բոլորովին այլ ձեռնարկութիւն....

—Լաւ ասեղներ, գոյն-գոյն թելեր, սիրուն յուլունքներ...հեռուից կրկին լսելի եղաւ կաղ չարչու խռպոտ և ձգական ձայնը:

Այդ միջոցին գիւղի մէջ հանդիպեցաւ պ. Սալմանին և Վարդանին Թօմաս էֆէնդին: Նրա մօտ կանգնեցրել էին իր գեղեցիկ ձին, որի վրա պատրաստվում էր նստել: Նա շրջապատված էր մի խումբ գիւղացիներով, որոնց զանազան հրամաններ և պատուէրներ էր տալիս: Տեսնելով պ. Սալմանին և Վարդանին, նա բաժանվեցաւ խմբից, և իր սովորական դիւական ժպիտը երեսին, դիմեց դէպի երկու երիտասարդները, և դեռ չը հասած, ասաց հեռուից.

—Ես ձեզ վաղուց էի ցանկանում տեսնել, պ. Դուզուկչեան, (նա դեռ չը գիտէր պ. Սալմանի իսկական անունը)—մի, որքան բախտաւոր եմ համարում ինձ, սիրելի հայրենակից, որ առիթ ունեցայ տեսնել ձեզ: Դուք, երևի, չը գիտէք, որ ես էլ պօլսեցի եմ:

Պ. Սալմանին ոչ միայն չափազանց զարմացրեց, այլ շատ զզուելի թւեցաւ էֆէնդու այս տեսակ

*) Ռիշթայ վերմիշելի նման պատրաստած մի խմորեղէն է:

զացած մեծամասնութեան հա-
մար: Օրինակ, աչքի անցնե-
լով ռուսական մի քանի պատ-
կերազարդ և անպատկեր թեր-
թերի մէջ տպված կենսագրական
մանրամասնութիւնները այն մե-
ծանուն մարդի, որի վրա է ուղ-
ղած այժմ ամբողջ Ռուսաստանի
աչքը և յոյսը, ոչ մինի մէջ այդ
թերթերից մենք չը կարողացանք
նկատել գոնէ մի խօսք այդ ան-
ձի ազգային ծագման մասին, ո-
րով անշուշտ կարող չէ պարծենալ
ոչ թէ մի փոքրիկ հին ազգ,
ինչպէս հայոցն է, այլ և իւրա-
քանչիւր մեծ ազգութիւն: Այդ
մարդը մեր նախնեաց արիւնի
կրող և նոցա տաղանդը ժառան-
գող կոմս Լօրիս-Մէլիքովն է, որի
մասին այնչափ գովասանք և ըղ-
ձանքներ յայտնելու ժամանակ,
ոչ մինը ռուս լրագիրներից մի
խօսքով անգամ չը յիշեց թէ ո՞ր
ազգութեան է պատկանում Ռուս-
աստանի այժմեան ընդհանուր
սիրոյ և յուսոյ նշանակը: Մի
մարդ, որի երևալը Ռուսաս-
տանի հորիզոնում ասել տուաւ
իր համար դեռ պատմութեան
մէջ ոչ մինի համար չասված խօս-
քեր. ex oriente lux, մի՞թէ քիչ
խրախոյս և բարի նախանձ կը
յարուցանէր իր և միւս ազգու-
թիւնների մէջ, եթէ նորա ան-
հատական արժանաւորութիւննե-
րի հէնց մի կտոր վերաբերվէր
ևս այն ազգին, որը եօթը տաս-
նեակ տարւայ մէջ տուել է Ռու-
սաստանին մի ամբողջ դաս երե-
ւելի ժամանակ մարդիկների, որոնցից
իւրաքանչիւրը նոյնպէս իրաւունք
է ունեցել ասել տալու, մանա-
ւանդ պատերազմական ասպարի-
զում. ex oriente lux: Մեր կար-
ծիքով երկուսից մէկը. կամ հար-
կաւոր է հետևել ճիշդ կոսմոպօլի-
տական սկզբունքներին և մաս-
նաւոր մարդկանց յատկութիւն-
ները բնաւ երբէք չը տարածել
ընդհանրութեան վրա, կամ թէ
հակառակ դէպքում հարկաւոր
է ունենալ այնչափ տակտ, որ
արժանաւորութիւններով յափշ-
տակվելու ժամանակ գոնէ հէնց
մի խօսքով յիշել և այն ազգու-
թիւնը, որի հետ անշուշտ կապ-
ված է յափշտակութեան առար-
կան իր բոլոր անհատական բարձր
նշաններով:

Իսկ եթէ յարգելի ռուս լրա-
գիրները, ինչպէս Нива, Новое
Время և այլն չը գիտեն կոմս
Լօրիս-Մէլիքովի ծագումը, թող
նորա գիտեն իւրաքանչիւր օտար-
ազգի և սահմանից դուրս հրա-
տարակվող լրագիրներին, որոնք
շատ լաւ գիտեն այդ...

Գր. Նիկողոսեան

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԱՐՄԵԱՆՍԿԻՑ

Մարտի 6-ին

Տեղիս հայ երիտասարդները տեղեկանալով պատուական «Մշակ» լրագրի միջոցով իրենց համարիւն եղբարց՝ Տաճկահայերի սովի ճգնաժամի մասին, մի ընկերական խումբ կազմեցին գլխաւորաբար աշխատութեամբ պ. Գրիգոր Ալթնթօգեանցի և պ. Լուսեղէն Նալբանդեանցի և ներկայ փետրվար ամսի 29-ին թատրօնական մի ներկայացումն տուին յօգուտ վ՛անի սովատանջների: Ներկայացումն բաւական գեղեցիկ անցաւ ի մեծ գոհունութիւն հանդիսականաց, և պէտք է ասել, այս առաջին անգամն է, որ Արմեանսկի պէս մի գաւառական քաղաքում տեղի է ունենում մայրենի լեզուով թատրօնական ներկայացումն, որից գոյացած 108 րուբլից հանելով 34 րուբլի թատրօնական ծախսը, մնացած 74 րուբլին անձ ուղարկում եմ ձեզ, խնդրելով, որ բարեհաճէք, պ. խմբագիր, հասցնել սոյն աննշան գումարը ըստ պատկանելոյն, և եթէ կարելի է՝ տպագրել այս իմ կարճառօտ նամակը «Մշակի» էջերի մէջ 'ի միամտութիւն և 'ի խրախոյս աշխատաւորաց, որոնք հաւատացին յանձնել ինձ այս փողերը ձեզ հասցնելու համար:

Օգսենտ քահանայ Հայրունի

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 27 մարտի

«Մշակ» պատուական լրագրի միջոցաւ կը փութամ յայտնել, որ այսօր մեծ. պ. Աղէքսանդր Լազրիչ Թայիրեանցից յօգուտ Վասպուրականի սովեալներուն ստացայ հ ի ն գ հ ա ր ի ւ ր րուբլի նուէր մը, որը պ. Նուիրատուի ցանկութեան համեմատ հեռագրաւ ամբողջապէս Կ. Պոլիս մեր առևտրական տան թղթակցին փոխադրելով կարգադրած եմ ուղղակի Վան Խրիմեան սրբազանին հասցնելու:

Ընդունեցէք և այլն:

Վահրամ Մութաֆեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՍԱԼԵԱՆԻՑ մեզ գրում են, որ այս տարվայ երկարատև և սաստիկ ձմեռը այդ կողմերում մեծամեծ վնասների պատճառ է դարձել: Առաւելապէս վնասվել է Մուղանի անապատի Շահսէվան կոչված վրանաբնակ ցեղը, որոնց ապրուստի գլխաւոր աղբիւրն է անասնապահութիւնը: Անասունները ցրտից մեծ մասամբ կոտորվել են և այժմ 100 ոչխարից 30 չէ մնացել, նոյնպէս վնասվել են միւս չորքոտանիները, մանաւանդ ուղտերը:

—

Մեզ գրում են ՍԱԼԵԱՆԻՑ, որ կենսական անհրաժեշտ պիտոյքները սաստիկ թանգացել են. ցորենի մէկ խալվարը (25 պուդ) որ առաջ արժէր 10—15 րուբլ, այժմ արժէ 52 ր., գարին, որ առաջ արժէր 5—7 ր., այժմ արժէ 40 ր., դարմանի մի սայլը (20 պուդ), որ առաջ արժէր 1—2 ր., այժմ արժէ 20 ր., մսի ֆունտը, որ երբէք 4 կոպէկից աւելի չէ եղած, այժմ արժէ 12 կ., իւղի ֆունտը, որ 15 կ. արժէր, այժմ արժէ 60 կ., դրանց համեմատ թանգացել է և վառելիքը. Ժողովուրդը բաւականանում է Մուղանի անապատից բերած եղէգներով, որ վառելիքի տեղ է գործածում:

—

Մենք դարձեալ ստացանք Շամախուց մի պատասխան «Մշակի» 36 համարում տպված «Մի հայ աւետարանականի» նկատողութիւնների դէմ. Թէև յիշեալ պատասխանի մէջ մենք գտնում ենք մի քանի իրաւացի կէտեր, բայց որպէս առաջուց յայտնած էինք, աւելի բարւոք ենք համարում, որ այդ բանակռուին վերջ տրվի, և այս պատճառով նամակը թողեցինք անտիպ:

—

ՄԵՂՐԻ գիւղից մեզ գրում են. մինչդեռ ուրիշ քաղաքների և մինչև անգամ աննշան գիւղերի դրամատէրները փող են հաւաքում և հոգաբարձութիւններ են կազմում իրանց աղքատ հարևաններին օգնելու և հացը նրանց էժան գնով հայթայթելու համար,—ընդհակառակն Մեղրիի անգութ դրամատէրերը առաջուց գիտենալով հացի օրըստօրէ թանգանալը, աշխատեցին հաւաքել տեղային բոլոր ցորենները, որ այժմ կարողանան աւելի թանդ գնով վաճառել աղքատներին: Ցորենի պուդը արժէ 4 րուբլ. բայց բազմաթիւ ընտանիքներ կան, որ այդ չորս րուբլին ևս չեն գտնում և ստիպված են իրանց հողերը ամե-

—

չողոքորթութիւնը, որին ամենևին չէր ճանաչում, որի հետ առաջին անգամ էր տեսնվում: Նա ոչինչ չը պատասխանեց: Էֆէնդին բռնելով նրա ձեռքը, ասաց.

—Յոյս ունեմ, որ դուք իրաւունք կը տաք համբուրվել ձեզ հետ, որպէս պօլսեցի, ես թոյլ եմ տալիս այդ խնդրել ձեզանից: Հայրենիքիս երկար տարիների կարօտը ցանկանում եմ ձեզանից առնել:

Վարդանը, հեռու կանգնած, լուռ նայում էր այդ կօմեդիայի վրա: Պ. Սալմանը չը գիտէր, թէ ինչպէս պէտք էր դուրս գալ իր նեղ դրութիւնից: Այժմ էֆէնդին դարձաւ դէպի Վարդանը.

—Մօտ եկ, իմ խենթ բարեկամ, դու գիտես, որ ես երեխայի սիրտ ունեմ, մի րոպէ կը բարկանամ, միւս րոպէում կը մոռանամ բոլորը: «Քուրդը իր թանին թթու չի ասիր»: Դու էլի իմն ես, թէ լաւ, թէ վատ, իմն ես: Ես ամեն ինչ մոռացել եմ: Տո՛ւր ինձ ձեռքդ:

Վարդանը հազիւ կարողացաւ զսպել իր բարկութիւնը: Բայց մտածելով, որ էֆէնդու այդ բարեկամական արտայայտութիւնները առանց մի առանձին նպատակի չէին լինելու, մօտեցաւ նրան և ձեռք տուեց:

Նա կրկին դարձաւ դէպի պ. Սալմանը:

—Ես խիստ բարկացած եմ ձեր դէմ, պ. Դուդուկջեան, ասաց նա իր խօսքերին աւելի լուրջ ձև տալով,—լսել էք Թուրքի առածը՝ «տանուտէրի հետ առաջ տեսնվիր, յետոյ գիւղը կողոպտիր»: Թօմաս էֆէնդին այդ երկրում մի մարդ է: Եթէ դուք սկզբից ինձ հետ խորհուրդ արած լինէիք, ես ձեր բոլոր դիտաւորութիւնը այնպէս կը կարգադրէի, որ այսօր այս անախորժութիւնները չէին պատահի ձեզ: Ա՛խ, ջահելներ, ջահելներ, լաւ սիրտ ունէք, բայց գործելու եղանակը չէք իմանում: Ուղիղ չեմ ասում:

—Ես, իրաւ, չեմ հասկանում, թէ դուք ինչ բանի վրա էք խօսում, պատասխանեց պ. Սալմանը:

Էֆէնդին այնպէս ձևացրուց, որպէս թէ չը լըսեց պ. Սալմանի խօսքերը, և երեսը շուռ տալով դէպի գիւղացիների խումբը, որոնք հեռու կանգնած սպասում էին նրան, ասաց.

—Ա՛խ, աւանակներ, աւանակներ, դո՛ք երբ պիտի խելքի գա՛ք:—Նա կրկին դառնալով դէպի պ. Սալմանը, շարունակեց.—Մարդ էլ իր ձեռքով իր աչքի լոյսը կը խաւարացնէ. դրանք (գիւղացիները) այդպէս են: Ես այսօր լսեցի, ճշմարիտն ասեմ ձեզ, մազերս բիզ-բիզ կանգնեցան: Մենք աշխատում ենք, որ դրանք դպրոց ունենան, ուսում առնեն, աչքերը բացվի, կոյր չը մնան, աշխարհի չարն ու բարին ճանաչեն, բայց դրանք չեն հասկանում, էլի իրանց «էշն են քշում»...

«Մենք աշխատում ենք»... կրկնեց իր մտքում պ. Սալմանը, բայց ո՞վքեր են այդ «մենքը», որ առանձին կերպով չեշտեց Թօմաս էֆէնդին:

Նա շարունակեց.

—Ես հոգով չափ ուրախացայ, երբ լսեցի ձեր դիտաւորութիւնների մասին, պ. Դուդուկջեան, և այս պատճառով դիմեցի ձեզ յայտնելու իմ առանձին շնորհակալութիւնը: Մեր ժողովուրդը խաւարի մէջն է. պէտք է դուրս բերել նրան դէպի լոյս աշխարհ: Դպրոցը միայն կը փրկէ նրան: Մի քանի օր առաջ պատահած անկարգութիւնները թող չը վհատեցնեն ձեզ. ամեն բարի գործի սկիզբը դառնութեամբ է լինում: Դուք իմ մէջ, որպէս ձեր հայրենակցի մէջ, կը գտնէք համակրութիւն և ձեռնտուութիւն: Ընդունեցէք իմ փոքրիկ ծառայութիւնները: Ես այսօր մի գործով գնում եմ մերձակայ գիւղը. առաւօտեան կը վերադառնամ, և ինքս անձամբ կը կանգնեմ, բաց անել կը տամ դպրոցների հիմքը: Այստեղ ոչ ոք չի գտնվի, որ Թօմաս էֆէնդուն ընդդիմութիւն գործէ:

—Շնորհակալ եմ, էֆէնդի, պատասխանեց պ. Սալմանը,—դուք այնքան շատ զբաղմունքներ ունէք, որ ես չէի ցանկանայ խլել ձեր թանգագին ժամանակը:

—Այդ ոչինչ, ասաց կապալառուն մի առանձին բաւականութեամբ,—բարի գործի համար ես միշտ ժամանակ ունեմ:

Նա ձեռք տուեց երկու երիտասարդներին և հեռացաւ:

—Լ՛րր... խաբեբայ... ասաց նրա ետեւից Վարդանը:

—Կարելի է օգուտ քաղել այս տեսակ մարդերից, պատասխանեց պ. Սալմանը:

—Միթէ հաւատում էք նրա խօսքերին: Ով գիտէ, ինչ սատանայական նպատակներ ունի:

Երկու երիտասարդները արդէն հասել էին տէր Մարուքի տանը և ծեծում էին դուռը:

—Սիրուն ասեղներ... գոյն-գոյն թելեր... լաւ յուլուներ... լսելի եղաւ կաղ չարչու ձայնը, որ անց էր կենում միւս փողոցից:

—Վարդան, թողնենք այսօր տէրտէրի մօտ գընալը, ասաց նրան պ. Սալմանը:

—Ինչու, հարցրեց Վարդանը:

—Ինձ պէտք այդ չարչուց մի քանի բաներ գընել...

Վարդանը սկսեց ծիծաղել իր ընկերի անտեղի ցանկութեան վրա:

—Եկէք, ուրիշ բան կայ... ասաց նրան պ. Սալմանը, այնպիսի մի եղանակով, որ Վարդանը չէր կարող կասկածել նրա առաջարկութեան կարևորութեան վրա:

Երկու երիտասարդները թողեցին տէրտէրի տունը, անցան միւս փողոցը և հեռուից սկսեցին հետևել չարչուն: Նրա ետևից ընկած էին մի խումբ գիւղական երեխաներ և գոռում էին.—Մեզ մաստաք տո՛ւր, մաստաք տո՛ւր: Նա հանեց մի կտոր մաստաք և բաժանեց երեխաներին:

—Ես այդ մարդուն մի չաբաթ առաջ տեսայ, այսպէս ման էր գալի Վանայ գիւղօրայքում, ասաց մի գիւղացի իր մօտ կանգնած հարևանին:

—Այդ չարչիները ամեն տեղ թափառում են, պատասխանեց հարևանը,—բայց ինչ սարսափելի դէմք ունի, նայիր, Գրիգոր, ես չէի ցանկանայ դրան գիշերով տեսնել, կարծես, չար սատանայ լինի:

Կաղ չարչին պտտելով բոլոր փողոցները, երբեմն կանչում էին նրան այս և այն տունը մի բան գնելու և ամբողջ ժամերով պահում էին, իսկ երբեմն հէնց փողոցի վրա բաց էին անել տալիս նրա արկղը, և գիւղացի կնիկները հաւաքված նրա չուրջը, երկար ու բարակ բազար էին անում: Այսպէս, մինչև երեկոյ նա հազիւ կարողացաւ վերջացնել իր առևտուրը, և մութը պատել էր արդէն, երբ դուրս եկաւ գիւղից: Նա թողեց ուղիղ ճանապարհը, որ տանում էր դէպի հարևան գիւղը, և սկսեց դիմել դէպի մի խրամ, որ բաւական խորն էր ընկած դարնան հեղեղներից, իսկ այժմ ցամաքել էր: Նրա ընթացքի մէջ այժմ կարելի էր տեսնել մի նոր փոփոխութիւն. քայլերը դանդաղ էին որպէս առաջ, որովհետև, ինչպէս երևում էր, չալակած արկղը սաստիկ ծանր էր: Բայց այդ մարդը ամենևին կաղ չէր, թէև ցերեկով այնպէս էր ձևացնում: Նա սկսեց իջնել խրամի մէջ: Այնտեղ ցած դրեց իր բեռը, և ձախ ձեռքի երկու մատը շրթունքի վրա դնելով, խորհրդաւոր ձայնով մի քանի անգամ շւացրուց: (Ձեռքի մնացած մատները կտրած էին): Քանի րոպէից յետոյ խրամի մէջ յայտնվեցան Վարդանը և պ. Սալմանը: Վերջինը գրկեց չարչիին և երկար չէին բաժանվում միմեանցից:

—Հիմա նստենք, ասաց պ. Սալմանը,—պատմիր, լաւ առևտուր ունեցար...

—Շատ լաւ... պատասխանեց չարչին ուրախ ձայնով.—Վասպուրականի մեծ մասը հեղեղեցի իմ վաճառքներով...

—Ի հարկէ, առանց փողի...

—Առանց փողի... ես իմ վաճառքները ձրի էի բաժանում...

Վարդանը ապշած լսում էր երկու բարեկամների խօսակցութիւնը և ոչինչ չէր հասկանում:

—Հիմայ հասկանո՞ւմ ես, ասաց նրան պ. Սալմանը,—որ իմ բարեկամի արկղը ձեռնածուի արկղիկի նման երկու յատակ ունի:

—Հետաքրքիր է գիտենալ, թէ ֆօկուսի գաղտնի յատակի մէջ ինչ էր թագցրած, հարցրեց Վարդանը:

—Զէնքեր...

Վարդանը այժմ հասկացաւ չարչու ով և ինչ մարդ լինելը, որովհետև մի քանի օր առաջ նրա մասին լսել էր պ. Սալմանից, և ինքը նոյնպէս գրկեց նրան:

Այդ մարդը Մէլիք-Մանսուրն էր:

(կը շարունակվի)

նաչնչին գներով վաճառել կամ յիշեալ դրամատէրներից 25$^0/_0$-ով պարտք անել:

—

Մեզ գրում են ՄԵՂՐԻ գիւղից, որ Թանգութեան պատճառով աւազակութիւնները օրըստօրէ բազմանում են: Օրդուբաթի գաւառի բնակիչներին կառավարութիւնից ուղարկված փողը բաժանելիս, կարճևանցիք ևս ստացան իրանց բաժինը: Երբ այդ ողորմելինըր ուրախացած յետ էին դառնում, որ նոյն փողերով իրանց քաղցած ընտանիքների համար հաց առնեն, Թուրք աւազակները յարձակվում են նրանց վրա, և բոլորովին կողոպտում են. Օրդուբաթի ոստիկանութիւնը կարողանում է յետ խլել կարճևանցիների մէկ ջորին միայն, և գողերից մէկին կալանաւորում է, իսկ միացածները փախչում են:

—

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ հաղորդում են, որ ալիւրի պուդը արժէ 4 րուբլ: Քաղաքի հայ բնակիչներից մինչև 500 ընտանիք համարեա թէ ուտելու պաշար չունեն: կազմվել է մի քանի պարոններից երկու հոգաբարձութիւն, որոնք ամեն ջանքեր գործ են դնում, որ աղքատ ընտանիքների ապրուստի միջոցները թեթևացնեն. իրանք անձամբ պտտում են աղքատների տները նրանց վիճակից տեղեկութիւն ստանալու համար, թէ օրեկան որին որքան հաց է հարկաւոր տալ:

—

Մեզ հաղորդում են ԲԷԳԼԱՐԲԱՆԴԻՑ, որ գանան գիւղերում յայտնվել է անասունների հիւանդութիւն և մեծ թւով կոտորվում են: Այլ և մի քանի տեղերում ժողովրդի մէջ երեւում են տիֆի նշաններ:

—

Մեզ գրում են ՎԼԱԴԻԿԱՎԿԱՍԻՑ, որ Աստրախանի վիճակաւորը, համաձայն Սինօդի տնօրէնութեան տումարներ է ուղարկել վիճակի բոլոր քահանաներին սովելոց օգնութեան համար փող ժողովելու: Մեր կարծիքով լաւ է, եթէ այն քաղաքներում և գիւղերում, ուր արդէն կատարված է կամ արդէն շարունակվում հանգանակութիւնը, տումարներ չը տրվեն, և տուածները յետ պահանջվեն: Թող նրանք, որոնք սկսել են հանգանակութիւնը իրանք էլ շարունակեն իրանց սկսածը: Եթէ ոչ, ո՞վ գիտէ այդ տումարները երբ կը վերադառնան Աստրախան, այնտեղից երբ կերթան Էջմիածին և յետոյ Աստուած գիտէ թէ երբ կը հասնեն Վասպուրական:

—

ԳԱՆՁԱԿԻՑ մեզ գրում են. «Հոգևոր իշխանութեան հրամանով ս. Յովհաննէս եկեղեցու միաբան քահանաները ժողովեցին յօգուտ Վանի սովալուկների 170 ր., որ գումարը հոգևոր կառավարութեան միջնորդութեամբ ուղարկվել է կօնսիստորը: Նուիրատուներից շատերը վրդովվել են փողը կօնսիստորը ուղարկելու համար, ըստ որում նրանցից շատերը տուել են այն պայմանով, որ «Մշակի» միջոցով ուղարկվի:»

—

ԳԱՆՁԱԿՈՒՄ ինչպէս մեզ գրում են, օրից օր այդ քաղաքում գողութեան թիւը շատանում է, գողերը աւելի հացի ետևից են ման գալիս: Տարածները կամ ալիւր է կամ թխած հաց է:

—

Մեզ գրում են ԳԱՆՁԱԿԻՑ որ այդտեղ ցորենի գինը իջաւ: Այժմ ցորենը ծախվում է պուդը 3 ր. 60 կ., գարին 3 ր. 40 կ., բրինձը 3 ր. 80 կ.:

—

ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ մեզ գրում են որ այժմ ագուլեցիները հարկադրված են փոստայով ալիւր բերել տալ Թիֆլիսից մէկ երկու պուդաներով:

—

Ստացանք ԵՐԵՒԱՆԻՑ պ. Խանզատեանից 224 ր. 10 կ., որ գումարը հասցրեց մեզ Թիֆլիսում պ. Եգոր Դաւիդով: Երևի այդ փողը նուիրատւութեամբ է հաւաքված, բայց նուիրատուների ցուցակը դեռ չենք ստացել:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԳԼԻԱ

—

«Голосъ» լրագրի մէջ տպված է հետեւեալ առաջնորդող յօդուածը:

Ինչպէս երևում է անգլիական ազատամիտ կուսակցութեան աջողութիւնը ապահոված է: Մինչև ապրիլի 2-ի ընտրութիւնները ազատամիտները ձեռք են բերել 67 նոր տեղեր, իսկ պահպանողականները միայն 18: Այդպիսով ազատամիտ կուսակցութեան պատ օգուտը 49 տեղեր են, ուրեմն մի տեղ պակաս է, որ 50 լրանայ և այն ժամանակ կանհետանայ պահպանողական կուսակցութեան մեծամասնութիւնը: Որովհետև շօտլանդական նահանգներում (51) դեռ ընտրութիւններ չեն եղել և այնտեղ էլ ազատամիտները գոնեա 10 նոր տեղեր ձեռք կը բերեն և որովհետև Անգլիայի և Ուէլսի մի քանի ընտրողական գիւղական շրջաններում նոքա յոյս ունեն յաղթել պահպանողականներին, ուրեմն ազատամիտները կարող են ապահով լինել, որ նոր պարլամենտի մէջ նոքա մեծամասնութիւն կը կազմեն: Բիկօնսֆիլդի մինիստրութեան անկումն գրեթէ անխուսափելի է: Այս բոլորը ի նկատի ունենալով աւելորդ չէ նկարագրել ազատամիտ կուսակցութեան ընտրողական պրօգրամի յատկանիշները:

Այդ պրօգրամի մէջ գլխաւոր տեղ են բռնում արտաքին քաղաքականութեան հարցերը և գլխաւորապէս Արևելեան հարցը: Ազատամիտները ուղղակի յայտնեցին, որ ընտրութիւնները պէտք է վճռեն, արդեօք երկիրը բաւական է արևելեան այն քաղաքականութենից, որին հետևում էր լորդ Բիկօնսֆիլդ 1876 թուականից: Պահպանողականները չընդդիմացան և իրանց համար յաղթութիւն էին նախագուշակում, որովհետև հաւատացած էին, որ երկիրը հաւանութիւն կը տայ այդ հարցի վերաբերութեամբ ունեցած իրանց քաղաքականութեանը: Ներկայ ընտրութիւնների հետևանքները ցոյց են տալիս, որ նոքա սաստիկ սխալվում էին: Պատասխանը բացասական էր: Ինչպէս երևում է, անգլիացիների մեծ մասը անբաւական է պահպանողական կառավարութեան արևելեան քաղաքականութենից:

Բացի այդ, ազատամիտները իրանց առաջնորդ մարկիզ Հարտինգտօնի բերանով յայտնեցին, որ իրանց կուսակցութեան մինիստրութիւնը Արևելքում բոլորովին ուրիշ քաղաքական պրօգրամի կը հետևի: Մարկիզ Հարտինգտօն բացարձակ յայտնում է, որ ազատամիտ կառավարութիւնը չի պաշտպանի Թիւրքիային, եթէ Դուռը արմատական վերանորոգութիւններ չի մտցնի երկրի վարչութեան մէջ, այլ ընդհակառակը այդ կառավարութիւնը կը ձգտի ընդհանուր եւրոպական համաձայնութիւն կայացնել այն հարցի վերաբերութեամբ, թէ Եւրոպական Թիւրքիայում ինչով փոխարինվի անուղղելի թիւրքերի իշխանութիւնը: Ազատամիտների ընտրողական պրօգրամի այս մասը շատերին չափազանց համարձակ երևաց և մի քանիները վախենում էին, որ ազատամիտ կուսակցութեան առաջնորդի այդ խիստ յայտնութիւնը կը վախեցնի չափաւոր ազատամիտ ընտրողների մի մասին: Այս կասկածներն էլ չարդարացան: Մարկիզ Հարտինգտօնի արևելեան քաղաքականութեան պրօգրամը ազատամիտ ընտրողներից ոչ ոքի չը վախեցրեց:

Մի և նոյն ժամանակ սա ամենավտանգաւոր և կասկածելի կէտ էր ընդդիմադրական կուսակցութեան ընտրողական պրօգրամի մէջ: Միւս կէտերի վերաբերութեամբ նոքա համարձակ կարող էին յոյս դնել ընտրողների օգնութեան վրա, որովհետև այս վերջինները չափազանց անհանգիստ էին վերջին տարիների պատերազմական ամեն տեսակ պատահարների, առևտրի և արդիւնաբերութեան անկման, դեֆիցիտի շատանալու պատճառով և կառավարութեան անգործունէութեամբ ներքին հարցերի վերաբերութեամբ: Պահպանողականները այդ հանգամանքը շատ լաւ հասկանում էին և այդ պատճառով կրկնում էին, որ Բիկօնսֆիլդի մինիստրութիւնը վերականգնեց Գլադստօն—Գրենվիլի ազատամիտ մինիստրութեան շնորհիւ կորցրած Անգլիայի ազդեցութիւնը Եւրոպայի վրա և որ Բիկօնսֆիլդի կառավարութիւնը եւրոպական խաղաղութեան միակ գրաւականն է: Վերև ասվածները կարծում ենք բաւական են ազատամիտ կուսակցութեան արտաքին և ներքին քաղաքականութեան մասին մի գաղափար կազմելու համար, եթէ կառավարութիւնը այդ կուսակցութեան ձեռքը ընկնի:

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Վան, 13/25 փետրվար

Այս տարի բնութիւնն ալ խիստ կը վարուի վանցիներու հետ. երկար ժամանակէ ի վեր նմանը չը տեսնուած սոսկալի ցուրտ կանէ: Մի կողմէն սաստիկ ցուրտը, միւս կողմէն ալ սաստիկ սովը անգործ մնացած թշուառները խղճութեան յետին աստիճանը կը հասցունեն: Շնորհակալ եմք այն ամեն ազնուասիրտ ազգայիններէն և օտարազգիներէն, որոնք օգնութեան ձեռք կերկնցունեն մեզ Կ. Պոլիսէն, Անգլիայէն և Պետերբուրգէն: Ամեն բերաններ կօրհնեն այստեղ պ. Մկրտիչ Սանասարեանցի անունը որ շատ յարմար ժամանակին 1500 րուբլի յղեց հեռագրով պ. Կամսարականի միջոցով, այստեղի սովածներուն համար: Միայն թէ զարմանալին սա է որ օտար երկրի բնակիչներն անգամ վանեցիներու խղճութիւնը տեսնելով գութի կը շարժին, պաղարիւն անգլիացիներն անգամ կը յուզուին, բայց Թիւրքաց ոչ տեղական կառավարութիւնը, ոչ ալ Բ. Դուռը ոչինչ օգնութիւն չեն արած մինչև այժմ սովածներուն և մտադիր ալ չեն երևիր անել: Սամիհ-փաշան որ Անատոլուի Դ. զօրաբանակին հրամանատարն է և որ այժմ այստեղ կը գտուի, չեմք գիտեր թէ ինչ պաշտօնով, խօսած էր մի հանգանակութիւն բանալ սովածներուն համար, բայց մինչև ցարդ ոչինչ չէ արած, գոնէ անօթի մնացած թիւրքերուն օգնելու համար: Հայերը մի մասնաժողով կազմած են այստեղ որոնց մէջ է նաև պ. Կամսարական, սովածներուն օգնելու համար: Այդ մասնաժողովը տեղացի հայերէն որոնք քիչ թէ շատ կարողութիւն ունէին, 1200 րուբլիի չափ հաւաքեց: Այս նպատակով 800 րուբլիի չափ ալ հաւաքուած էր արդէն տեղացի ազգայիններէն: Եկեղեցիներուն վրայ ալ պարտք դրուած է այժմ որ եկեղեցւոյ սնդուկները օգնեն իրենց թաղին մէջ գտնուած սովածներուն: Իսկ թիւրքերը շատ անխնամ մնացած են. մեր հայոց առաջնորդարան կուգան և գթութիւն կը մուրան: Մասնաժողովը անոնց ալ կօգնէ կարելի եղածին չափ:

Այսչափ թշուառութեան մէջ, վանցի հայերը չեն մոռցած նաև իրենց ազգային վարչական գործերը. ազգային եռանդը չէ սառած նոցա սրտին մէջ: Վասպուրականի ազգային վարչութեան կրօնական և քաղաքական ժողովները ընտրուեցան Սահմանադրութեան համեմատ. տեղեկագիրը ղրկուեցաւ Կ. Պոլիս ս. Պատրիարքին: Այս ժողովներու ընտրութիւնը կեդրոնական վարչութենէն վաւերացուելէ յետոյ՝ Վանի առաջնորդը պիտի ընտրուի գաւառային ընդհանուր ժողովէն: Երեսփոխաններուն մեծ մասը մտադիր են Խրիմեան հայրիկ առաջնորդ ընտրել: Տեղական ընկերութիւններն ալ նոր եռանդով սկսած են գործել. մի քանի թատերական ներկայացումներ տրուեցան: Ն. Վ. «Հայրենասէր» ընկերութիւնն որ Վանի մէջ առաջին անգամ լսարան և կիրակօրեայ վարժարան հաստատողն եղած է, կը շարունակէ իւր լսարաններ և կիրակօրեայ դասատուութիւններ: Նորաշէնի Ուսումնասէր ընկերութիւնն ալ ամիսը մի անգամ իւր լսարան կը բանայ: Արարք թաղի Ազգասէր ընկերութիւնն ալ վաղը իւր հիմնադրութեան Բ. տարեդարձի հանդէսը պիտի կատարէ շքեղ կերպով: Այսպէս և ուրիշ շատ ընկերութիւններ: Այս ընկերութեանց հանդէսներուն շատ անգամ կը ներկայանան նաև անգլիական փոխ-հիւպատոս պ. Կլէյտօն և ռուսական փոխ-հիւպատոս պ. Կամսարական և այնտեղ կատենախօսեն ալ: Մի ամիսէ չափ յառաջ, «Հայրենասէր» ընկ. լսարանի բացման հանդիսի օր պ. Կամսարական հիւանդ լինելով, չէր կարողացեր գալ. բայց հանդէսը պատուած լինելու համար՝ իւր թարգմանը ղրկած էր և մի քաջալերական նամակ ալ գրած էր որ կարդացուած ժամանակ բոլոր ունկնդիրները պ. Կամսարականի համար կեցցէներ պոռալով սաստիկ ծափահարեցին: Պ. Կամսարականի հիւանդութեան ժամանակ ամեն մարդ անհանգիստ էր. կը ցանկային ամեն օր հիւպատոսարանէն լուր իմանալ նորա առողջութեան համար: Պ. Կամսարական իւր բարեսրտութեամբ, անաչառութեամբ, ազգասիրութեամբ և քաղաքագիտական հանճարովը այս տեղի ամբողջ ժողովուրդին համակրութիւնը գրաւած և ամեն դասակարգի հայոց սիրելի եղած է: Հետեւապէս, ամեն մարդ ուրախացած է այժմ, այդպիսի պատուական անձ մը կատարելապէս առողջացած տեսնելով: Նա շատ անգամ այցելութիւններ կը տայ «Արարատեան» ընկ. վարժապետանոցին, Սանդխտեան վարժարանին, Վարագի վանոց վարժարանին և ուրիշ վարժարաններու: Կը լսեմք թէ Թիւրքաց վարժարաններն ալ այցելեր է այս օրեր: Սանդխտեան վարժարանի աշակերտուհիներէն չորս աղքատ օրիորդի հագուստը, դասագիրքերը, թուղթ և այլ ամեն գրական պէտքերը ինք կը հոգայ: Այդ վարժարանին մի քանի կարասիներ ալ նուիրեց: Օրիորդներու դաստիարակութիւնը շատ խեղճ վիճակի մէջ է այստեղ. քնքոյշ սեռը կատարելապէս գերի է բառին բուն նշանակութեամբը. օրիորդը անբանի (անխօս) պէս ղրկուած է այր մարդոյ առջև խօսելէ. կիները բերանակապ ունեն, մի շորով պատած է իւրեանց բերանը: Այս տեղի քնքոյշ սեռի առանձնութեան և գերութեան վիճակը իմացունելու համար՝ բաւական է սա չափ յայտնել թէ կինը իւր մարդուն հետ, մայրը իւր որդուն հետ միատեղ սեղանին առջև նստած չեն կարող ճաշել. մինչև անգամ եթէ մի մայր և մի մանչ զաւակ մնացած լինի ընտանիքէն, պէտք է որ երկուքն ալ առանձին ճաշեն: Վանի քնքոյշ սեռը այս վիճակէն ազատելու համար՝ օտարաքաղաքացի ուսեալ և ազգասէր տիկիններու առաջնորդութեան պէտք կայ: Երանի թէ տիկին Կամսարական ևս այստեղ եղած լինէր և իւր Հայաստանցի քոյրերուն առաջնորդելով, Վանի հայոց ընտանեկան կեանքին մէջ մի նոր յեղափոխութիւն մտցունէր, իւր խնամոց տակ առնելով այստեղի Սանդխտեան օրիորդական վարժարանը, ինչպէս որ պ. Կամսարական կաշխատի այստեղի երիտասարդաց մէջ ուսումնասիրութեամբ յառաջ դիմելու եռանդը արծարծել, նոցա ընկերութիւններուն այցելելով: Կը լսեմք թէ պ. Կամսարական մտադիր է նաև մի ընկերութիւն կազմելով, դրամատեղան (բանկ) հաստատել այստեղ, աղքատ գիւղացի հողագործներուն օգնելու համար:

Մի քանի շաբաթ յառաջ այնպիսի լուր էր եղած այստեղ թէ պ. Կամսարական Բաղէշի (Բիթլիս) հիւպատոս նշանակուած է: Ամեն մարդ շատ տխրեցաւ, մտածելով թէ արդեօք ինչպիսի մէկը պիտի յաջորդէ պ. Կամսարականին Վանի պէս կարևոր տեղ մը որ Հայաստանի ամենէն բազմահայ նահանգն է: Վանցիները բարեբաղդ կը համարին զիրենք որ այդ լուրը շուտով սուտ հանվեցաւ: Վանի բոլոր հայոց փափագն է որ այստեղի փոխ հիւպատոսութիւնը հիւպատոսութեան վերածուի և պ. Կամսարական Վասպուրականի ընդհանուր հիւպատոս լինի:

Վանցի հայերը բոլորովին յուսահատուած բարենորոգումները գործադրելու համար Թիւրքաց կառավարութեան ղրկած տեսուչներէն, խնդրագիր տուած են անգլիական և ռուսական փոխ-հիւպատոսներուն թէ պէտք է որ եւրոպացիներէ կազմուած մասնաժողով մը գայ Հայաստան բարենորոգումները գործադրելու համար:

Վանէն երկու օրի չափ հեռու դէպի արևելեան հիւսիս գտնված Պօղազքեսէն, Տաղվէրան, Հաչարէն և այլ գիւղեր, ամենը 12 գիւղ, որոց մէջ ասորիներ ալ կան, խնդրագիր տուած են Առաջնորդարանի թէ այդ 12 գիւղերուն վրա մի հայ միւդիր դրուի: Այս կողմեր ոչ մի տեղ հայ կայմակամ, հայ միւդիր չը կայ: Յիշեալ 12 գիւղերէն Վերին-Ախոռիկ գիւղի հայ բնակիչները գիշերայն փախչելով քաղաք եկան և նահանգապետին յայտնեցին թէ Թակորցի Հիւսէյին աղա քուրդ բէգը իրենց վրա կը բռնանայ թէ կամ պէտք է իսլամ կրօնը ընդունիք, կամ պէտք է այսչափ հազար ղրուշ տաք ինծի և կամ պէտք է որ ձեր տուն տեղ թողած, գաղթէք այս գիւղէն: Նահանգապետի կողմէն այսօր քննիչներ ղրկուեցան Վերին-Ախոռիկ:

ՀՐԱՆՏ

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ՓԱՐԻԶ, 1/13 ապրիլի: Կարդինալ Նինա յանձնեց Ֆրանսիական կառավարութեանը պապի բողոքը մարտի 17-ի հրամանի դէմ:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 1 ապրիլի: «С. Петерб. Вѣд.» լրագիրը հաղորդում է, որ կոմս Կոցեբու հրաժարական է տալիս, նրան կը փոխարինէ Տօտլեբեն, որի պաշտօնը կը վարի Դրենտելն: Զուրով թողնում է իր պաշտօնը: «Herold» լրագիրը հաղորդում է, որ բժիշկ Վէյմարի գործի վերջանալուց յետոյ, կը բացվի նիհիլիստ Միխայլօվի գործը, որ Մեզենցեվի սպանութեան ժամանակ չարագործի կառապանն էր:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 2 ապրիլի: «Правит. Вѣстн.» լրագիրը հաղորդում է, որ տպագրական գործերի գլխաւոր կառավարութեան կառավարիչ Գրիգորիեվ հրաժարվեցաւ իր պաշտօնից. Թագաւորը ընծայեց նրան ոսկէ քթախոտի աման պատկերով և բրիլիանտներով: «Herold» հաղորդում է, որ չինական ջրերում կը կենդրոնացնվեն 15 գինուորական նաւեր ծովակալ Բուտակօվի հրամանատարութեան տակ: Նաւատորմի մէջ կը գտնվի Մեծ Իշխան Կօնստանտին Կօնստանտինօվիչ:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 1/13 ապրիլի: Մարտի 31-ին սուլթանը ստորագրեց դաշնագրութիւն Թիւրքիայի և Չերնօգօրիայի մէջ երկիրները փոփոխելու մասին:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Դուրս եկաւ մամուլի տակից և ԾԱԽՎՈՒՄ է թէ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ և թէ Զ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆԻ գրավաճառանոցներում և պ. Ծատուրեանի խանութում «ՔԵՐԹՈՒԱԾՔ և ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՔ, պ. Ն. ԱԴԱՄԵԱՆԻ, Հրատարակութիւն Մ. Արծրունւոյ: Գիրքը բաղկացած է 243 ԵՐԵՍՆԵՐԻՑ: Գինն է 1 ր. 25 կ.:

4—5

Nous recommandons aux jeunes gens qui désirent aller en France terminer leurs etudes, l'Institution ROUSSEL à MARSEILLE. (Cours Julien, 14).—Des soins particuliers sont, donnés aux langues vivantes. Sadresser á l'Institution, qui envoie un prospectus.

3—4

ՆԵՐԿԱՅ 1880 ԹՒՈՒՄ ԿԸ ՏՊԱԳՐՎԻ

„ԿԱՅԾԵՐ“

ՎԷՊ ՏԱՃԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԿԵԱՆՔԻՑ

Հեղինակութիւն ՐԱՖՖԻ

Վէպը բաղկացած կը լինի երկու առանձին հատորներից իւրաքանչիւրը կը բովանդակէ մօտաւորապէս 400 տպագրված երեսներ: Ամեն մէկ հատորի գինն է 1 ր. 50 կ., իսկ միասին 3 ր.: Մէկ հատորի համար առանձին ստորագրութիւն չէ ընդունվում:

Ստորագրվել կարելի է ԳԱՒԱՌՆԵՐՈՒՄ այն պարոնների մօտ, որոնք բարեհաճել են բաժանորդներ հաւաքել «ԿԱՅԾԵՐԻ» տպագրութեան համար, իսկ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ պէտք է դիմել «Մշակի» խմբագրատանը Յ. ՄԻՔԱՅԷԼ-ՑԱՐՈՒԵԱՆԻՆ:

Մամուլի տակից դուրս եկաւ դօկտոր Բօկի «Ուսումն առողջապահութեան» գրքոյկի հայերէն թարգմանութիւնը: Գրքի պահեստը գտնվում է Զաքարիա Գրիգորեանցի Կովկասեան Դրավաճառանոցում: Գինն է 35 կոպ.

Պ. ԱԴԱՄԵԱՆԸ ցանկանում է ԳԾԱԳՐՈՒԹԵԱՆ և գոյների բազադրութեամբ ՆԿԱՐՉՈՒԹԵԱՆ դասեր տալ: Պայմանների մասին կարելի է նրա հետ խօսել նրա բնակարանում, Գոլովինսկի պրօսպեկտի վրա, Մուխրանսկու տանը, Կլուբի տակ, առաւօտները 10—12 ժամ, և երեկոները 5—8 ժամ: Դասերը կարող է տալ թէ իր բնակարանում և ցանկացողների տները այցելելով: Նոյնպէս ընդունում է պատուէրներ ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐՆԵՐ նկարելու համար:

10—10

Օրերումս դուրս եկան մամուլի տակից և վաճառվում են Զ. Գրիգորեանցի Կովկ. գրավաճառանոցում:

1. Ագաթան—քերթուածք և թարգմանութիւնք. Տփխիս 1880 թ. գինն է 1 ր. 25 կ.:
2. Դոկտոր Բօկ—Ուսումն առողջապահութեան Տփ., 80 թ. — 35 կ.:
3. Ֆրէյգօուն—Տաւիղ յիմաղի Տփ. 80 թ. — 30 կ.:
4. Պուկասեանց—ընդհանուր պատմութիւն հայոց դպրոցների համար, հ. ա. Տփ. 80 թ. — 80 կ.:
5. Գամառ-Քաթիպայ — մանկական երգեր 80 թ. անկազմ — 15 կ.:
6. Նոյնը կազմած — 25 կ.:
7. Սիլվիօ Փէլլիքօի Խոհմնիացին Փրանկիսկէ (Փրանչէսկա դա Ռիմինի). Դանտէի Փրանչէսկան, Լէօփարդիի առ Իտալիան. Տարօնոյ ծերը: Ա. Մ. Ն. Պ. Տփ. 80 թ. գինըն է — 70 կ.:

9—10

ԲԺՇԿԱՆՈՑ

ՀԻՒԱՆԴՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ 9-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ 1 ԺԱՄԸ:

Երկուշաբթի. Գավրօնսկի կանանց հիւանդ. Գօրալեվիչ ներքին հ., Րօտինեանց կանանց և երեխաների հ., Քիւչարեանց խիրուրգիական և աչքերի հ., Շահմբօրսկի վեներական և կաշու հ., Բաբայեան ջղային և հոգեկան հ.:

Երեքշաբթի. Մինկեվիչ խիրուրգիական հ., Կզօրօվ վեներական և բողաջի հ., Րէյլո աչքի հ., Բախուտով մանկաբարձական, կանանց և երեխաների հ. Կրասնօգլեադօվ, Լիսիցեվ և Վերմիշեվ ներքին հ.:

Չորեքշաբթի. Լիսիցեվ և Բուդկօվսկի ներքին հ., Շտէյմբօրսկի վեներական և կաշու հ., Աստուածատուրօվ կանանց հիւանդութիւնների:

Հինգշաբթի. Կզօրօվ վեներական և բողաջի հ., Րօտինեանց կանանց և երեխաների հ., Լիսիցեվ և Վերմիշեվ ներքին հ., Քիւչարեանց սիֆիլիսի և սեռական օրգանների հ.:

Ուրբաթ. Գավրօնսկի կանանց հ., Մինկեվիչ խիրուրգիական հ., Կրասնօգլեադօվ և Լիսիցեվ ներքին հ., Բախուտօվ մանկաբարձական, կանանց և երեխաների հ., Շտէյմբօրսկի և Աստուածատուրօվ վեներական և կաշու հ., Բաբայեվ ջղային և ներքին հ.:

Շաբաթ. Լիսիցեվ և Վերմիշեվ ներքին հ., Բարօվ կուրծքի հ., Ենկօվսկի վեներական և կաշու հ.:

Բացի այդ բժիշկ Կզօրօվ բժշկանոցի մէջ ընդունում է անվճար աղքատ հիւանդներին ամենայն օր երեկոյեան 4—6 ժամը:

Բժիշկ Բարաեվ չորեքշաբթի օրերը առաւօտեան 9-ից մինչև 11 ժամը ընդունում է իր տանը բժշկանոցի հիւանդներին էլէկտրիական բժշկութեան և ներքին հ. համար: Բնակարանը գտնվում է Սերգիեվսկայա փողոցի վրա, Բայանդուրովի տանը:

Առանձնապէս Օբրեխտ աղքատ հիւանդներին բժշկանոցի տոմսակով ընդունում է ամենայն օր, ամենայն ժամանակ:

Բացի կիրակի օրերից ամենայն օր առաւօտեան 9—11 ժամը բժշկանոցում լինում է մանկաբարձ կին հիւանդ կանանց ընդունելու համար:

Բժշկանոցի դիրեկտոր Լիսիցեվ:

Մ. Միանսարեանցի ի ներքոյ յիշեալ տպագրութիւնների ամեն մի տպագրութեան մնացած բոլոր օրինակները միասին գնողներին (Թիֆլիս, Հայոց Վանքի Մեծ և Փոքր փողոցների անկիւնում, տպագրողի սեպհական տանը, № 4|2, բնակարան № 6) կը վաճառուին յետագայ գներով:

1. Հայկական Քնար, երգարան, 8 ծալ, եր. 712 և առանձին 32 եր. այբբենական ցանկ, երկուսը միասին . . . . 70 կ.
4 Հազար օրինակից մնացել է մօտ հազար օրինակ, մօտ 700 րուբլու:
2. Կանոնաւոր և վայելուչ գրութեան պատմութիւնը և տեսութիւնը, զանազան առանձին յաւելուածներով, 8 ծալ, եր. 274 . . . . 20 կ.
1200 օրինակից մնում է մօտ 700 օրինակ, մօտ 140 րուբլու:
3. Վայելչագրութեան գաղափարներ, 4 ծալ, 24 երես: 6 հազար օրինակից կը լինի մնացած մօտ 4 հազար օրին., մօտ 500 րուբլու: . . . . 10 կ.
4. Գունատ մելանով տպած վայելչագրութեան վարժութիւններ, որ տպածի վրա սև թանաքով գրելով, դիւրութեամբ կարելի լինի ուղղել և գեղեցկացնել ուսանողի գրութիւնը: № 1—№ 5, հասարակ թղթի գնով, տ. ստոպան, կամ 480 թերթը, 4 րուբլի, մօտ 340 ստոպ, մօտ 1360 րուբլու: Թերթը մի կոպէկից պակաս:
5. Տողաշարներ և տողացանցեր մեծ թաղաղ, 4 երես տպած, 6 հազար օրինակից մօտ 4 հազ. օրինակ կը լինի, մօտ 52 րուբլու, թերթը . . . . 5 կ.
6. Կօմբ ուսուցչապետի և անգլիացւոց թագուհւոյ բժշկի խնամատարութիւն երեխայոց, 8 ծալ, եր. 300: . . . . 15 կ.
1200 օրինակից մօտ 300 օրինակ կը լինի մնացած, մօտ 52 րուբլու:
Մի քանի այլ տպագրութիւններ մօտ 20 րուբլու:
Տպագրողը ինքը բնակվում է Ս. Պետերբուրգ, Знаменская, домъ № 22, кв № 7, на углу Басейной.

Վաճառվում է նոր հրատարակված «Յիսնաղի Տաւիղ» Ֆրէյգօունի գրքոյկը պ. Զ. Գրիգորեանցի և Կենտրոնական գրավաճառանոցներումը: Գրքոյկի Գինն է 30 կ., գաւառներից ցանկացողները կարող են ուղղակի դիմել Պ. Յովհաննէս Սուզանաճեանցին հետևեալ հասցէով. Тифлисъ. Ивану Артемьевичу Сузанаджіанъ. на Петхайнской ул. собственый домъ № 13.

1. Երգնկեանց քահանայ—Մանկական երգարան, երգեր և պար-երգեր ընդունված է Ներսիսեան և Գայանեան դպրոցներում. գինն է . . — ր. 20 կ.
2. Մեծատուռեանց—Նրկսրան աղջկանց և աշակերտուհեաց Հայկական ուսումնարանաց . . . . . 1 ր. — կ.
3. Բժիշկ Բ. Նաւասարդեանց: Դիֆտերիտ բողաղայսւ . . — ր. 25 կ.
4. Բժիշկ Գ. Տէր-Գրիգորեանց—Վարակիչ հիւանդութիւններ.
(Ծաղիկ, կարմրուկ, սկարլատին, բծաւոր տիֆ, անդրադարձ տենդ, դիֆտերիտ, ընդհատ տենդ, խօլերայ, դեղին տենդ, որովայնատիֆ և ժանտախտ:)
Սոցա յատկութիւնները, ծագման և տարածման եղանակները և նախապաշտպանողական միջոցներ:
Վաճառվում են Զ. Գրիգորեանցի Կովկասեան գրավաճառանոցում:

8—8

Փետրվարի 12-ից ԲԱՑՎԵՑ իմ ՍՈՒՄԲԱՏՕՎԻ տանը ԿՕՆԴԻՏԵՐԻ և ՀԱՑԱՐԱՐԻ (пекарня) մագազին «ВАРШАВСКАЯ ПЕКАРНЯ» վերնագրով, որտեղ կը վաճառվին զանազան տեսակ խմորեղէններ, նոյնպէս կը վաճառվին զանազան տեսակ կօնֆէտներ արժան գնով: Թէ փոքր և թէ մեծ քանակութեամբ ցանկացողները կարող են ստանալ ԻՄ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻՑ: Օտար քաղաքացիք կարող են դիմել հետևեալ հասցէով. СОЛОЛАКИ, ВЪ ВАРШАВСКОИ ПЕКАРНИ Мартиросу Ахназарову. Պատուէրները կը կատարվեն ամենայն ճշգութեամբ, գնողներին մեծ զիջումն անելով և փոստի ծախսը ինձ վրա առնելով: Կօնֆէկտների գինը ֆունտը 40 կոպէկից մինչև 1 ր.:

ДВОЙНАЯ ИТАЛІАНСКАЯ БУХГАЛТЕРІЯ

Մի երիտասարդ տալիս է հաշուապահութեան դասերը՝ բանկի, Փաբրիկայի, առևտրական կօմմիսիօնէրութեան, երկաթուղու և այլն: Հարցնել Թիֆլիսի Կազեօնի Պալատում, կամ Սուրբ Նշանի փողոցում, Միրօվօյ սուդի դիմացը, № 17 պ. Յակովբ Տէր-Յակովբեանցին:

3—5

ԹԻՖԼԻՍԻ ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐՆԵՐԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ստարշինաների խորհուրդը յայտնում է պ. պ. անդամներին, որ ընդհանուր ժողովի վճռին համեմատ՝ անդամական լրացուցիչ տուրքի 7 րուբլի վճարելը նշանակված է մինչև ապրիլի 1-ը 1880 թ.: Իսկ ովոր չի վճարի այդ փողը նշանակված ժամանակամիջոցին, կը համարվի ընկերութեան անդամութենից հրաժարեցրած:

Յունվարի 31-ին 1880 թ. Նորին Կայսերական Բարձրութիւն Կովկասի Փոխարքան բարեհաճեցաւ հաստատել «Թիֆլիսի ընկերութեան հայերէն գրքերի հրատարակութեան» կանոնադրութիւնը: Այս ընկերութիւնը մարտի 9-ին ունեցաւ ընդհանուր ժողով, որը ընտրեց իւր վարչութեան և խմբագրական մասնաժողով:

Այն անձինք, որոնք կը ցանկանան ընկերութեան անդամ գրուել, կարող են դիմել ընկերութեան գանձապահ պարոն Մովսէս Թաւաղեանին Թիֆլիսի Առևտրական բանկայ առաւօտեան 9-ը ժամից մինչև 2 ժամը: Իսկ այլ և այլ խնդիրներ և տեղեկութիւններ այդ ընկերութեան մասին ստանալու համար պէտք է դիմել ընկերութեան վարչութեան նախագահ՝ պարոն Արգար Յովհաննիսեանին: Վարչութեան ատենադպիր Ա. Քիշմիշեան:

6—10

Տպագրութեան համար պատրաստ են. «Դօն Կարլոս» (հետաքննութիւն ճշմարտութեան) Պրէսկօտտի, «Աբրահամ Լինկօլն՝ ստրուկներին ազատող» Վիլհելմ Հօֆմանի, և Մօլիէրի «Ամուսնացողներին խրատ» հայ թարգմանութիւնները:

Թարգմանվում են Մօլիէրի հետ «Տարտիւֆ կամ Կեղծաւոր» և «Կեղծ հիւանդ» կատակերգութիւնները:

Անցած փետրվարի 17-ից նօտարական ակտով վերջացնելով բոլոր դրամական հաշիւները իմ առևտրական ընկերակցութեան վերաբերութեամբ Թիֆլիսի 2-դ գիլդիայի վաճառական ՍԵՐԳԷՅ ԳՐԻԳՕՐԵՎԻՉ ԼԱԶՐԵՎԻ հետ, սրանով յայտնում եմ, որ եթէ մի որ և իցէ մարդու մօտ կը գտնվեն ՄԻՆՉԵՒ ՆԵՐԿԱՅ ԹԻՒԸ, իմ նրան տուած տոմսակներ (росписки) մասնաւոր և բանկային վէկսէլներ, և բոլոր ուրիշ պարտամուրհակներ և ակտեր, ես անւավեր եմ համարում և ինձ պարտաւոր չեմ համարում վճարել:

Թիֆլիսի 2-դ գիլդիայի վաճառական ԴԱՆԻԷԼ ԱՐՏ. ԱԼԱՎԵՐԴՈՎ:

Дозволено Цензурою 3 Апрѣля 1880 г. Тифлисъ. Տպարան Ա. Ա. Միխելսոնի Типографія А. А. Михельсона